ESTICA
A 5582.
AA
28166
Est-A
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
12 959

Om det ekonomiska läget i Estland under Nordiska kriget

av

Otto Liiv.

I samband med det Nordiska krigets strategiska aspekt på estnisk botten förtjänar utan tvivel även denna periods ekonomiska bakgrund uppmärksamhet. Denna har, vad Estland angår, hittills i jämförelsevis ringa grad uppmärksammats av forskningen.

Före det Nordiska kriget och de stora missväxtåren i början av 1690-talet var det allmänna ekonomiska tillståndet i Estland och Livland relativt tillfredsställande. Bondeståndets styrka hade uppenbarligen tilltagit, om man jämför med det vid århundradets mitt härskande tillståndet. Reduktionens genomförande medförde väl i första början stora svårigheter, men i och med att arrendevillkoren på kronojord fått fastare utforming hade redan en viss stabilitet inträtt i det läge, som höll på att utbilda sig. Handelsförbindelserna med utlandet hade redan under en längre tid hunnit utvecklas. Framför allt gav exporten av lantbruksprodukter hela landet en ekonomiskt tillfredsställande bärkraft och utvecklade sig jämväl till en av de viktigare grundvalarna för kronans intäkter från de baltiska länderna. Men redan under hungersnödens år begynner det ekonomiska framåtskridandet att avstanna. Förbuden mot utförseln av spannmål fördärvade — så oundvikliga de än under svältåren voro för Estland, Finland och Sverge — den säkra marknaden i Västeuropa. Då det Nordiska kriget bröt ut, kunde naturligtvis dessa handelsförbindelser med Västeuropa inte längre anta normal skepnad utan buro en mycket tillfällig karaktär.

Hela Estlands ansträngningar inriktade sig nu på att fylla de av styrelsen fastsatta normerna för truppernas proviantering.

Föredrag hållet vid sjätte nordiska historikermötet i Stockholm 1935.

Transporterna för arméns räkning drogo mänsklig arbetskraft och djur i mängd från åkerbruksarbetet. Mycken arbetskraft gick också förlorad genom böndernas och drängarnas uttagning till krigstjänst. Emellertid var den viktigaste orsaken till åkerbruksproduktionens tillbakagång den oro, som gripit sinnena under kriget. En mentalitet av arbetstrött håglöshet och fruktan för att alla ansträngningar skulle vara förgäves dominerade. Redan vid krigets början medgåvo de då utbrutna bondeoroligheterna icke att utveckla arbetena på herrgårdsjordarna i önskvärd utsträckning; vad bondejorden angår behöver man ej i samma mån räkna med dessa oroligheter såsom ett hinder. Men genom Scheremetjevs härjningståg år 1700 till Allentacken och Virumaa, genom godsägarnas och godsarrendatorernas utrotande, böndernas flykt från sina gårdar eller bortförande i fångenskap till Ryssland eller nedmejande helt enkelt, började landet få utstå svåra lidanden. Man måste ge de nödlidande bönderna skattefria år under återuppbyggandet. Kronan lämnade också reell hjälp i form av spannmål eller på annat sätt. Ännu skadligare för landets ekonomiska tillstånd voro ryssarnas plundringståg åren 1701, 1702 och 1703. Dessa medförde mycket farliga åderlåtningar av folkmängden och förstörde böndernas ekonomi i hög grad. Även under de följande åren fortsatte småkriget och stråtröveriet om också i mindre utsträckning; till på köpet förekommo lokala missväxtår och epidemier av förhärjande inverkan. Vi veta, att efter 1704 rådde såväl inom de svenska som ryska arméerna stora svårigheter med tillförseln i Estland och Livland just på grund av dessa omständigheter.

Efter 1704, då en del av Estland jämte Tartu och Narva kommit under Rysslands välde och endast Västestland och öarna hade förblivit oberörda av krigets direkta inflytande, försvårades avsevärt ordnandet av landets ekonomiska liv. Uppfyllandet av de ständiga plikterna mot armén tillåto ej heller här landets huvudnäring åkerbruket att utvecklas. Räntorna och skatterna uteblevo i allt större utsträckning och under de faktiska krigsoperationernas sista år 1708—1710 hade Estlands åkerbruk nästan ruinerats. Bönderna voro då hopplöst skuldsatta såsom ekonomiståthållarnas undersökningsprotokoll för Estland utvisa.

På grund av krigsmentaliteten, skräcken för plundring och annat löper såsom en röd tråd genom denna tid den fullständiga bristen på stabilitet ej blott inom åkerbruket utan även inom alla

andra grenar av det ekonomiska livet. En för krigstiden egendomlig r o v d r i f t utvecklade sig. Bondeståndet, av vilket egentligen hela landets ekonomiska välstånd berodde, hade, i den mån det ännu fanns till, kraftigt utarmats och väntade blott på fred. Att medels ihärdigt arbete försörja sig hade under denna tid, i synnerhet i operationslinjernas närhet, blivit nästan omöjligt. Därför flyttade de inbyggare, som blivit över efter krigets härjningar, i stort antal till främmande bosättningsorter. Det fanns en mängd sedan gammalt bebyggda platser, som under kriget blivit helt obeboeliga och förvildade och förblevo sådana under lång tid. Å andra sidan bildade man nya boplatser på av skogen skyddade främmande områden. Det är intressant att ur denna synpunkt uppgöra en bosättningskarta över Estland vid den ryska tidens början. Den visar en dylik tillströmning till "hinterlandet". Först efter tillkomsten av en varaktigare fred uppstod en ny bosättning på av ålder brukade jordlotter i övriga landsdelar. Det skedde mycket långsamt. Ty den år 1710 i Estland våldsamt rasande pesten åstadkom en i allmänhet mycket gles bebyggelse. Detta sakernas tillstånd var förnimbart ännu vid slutet av 1700-talet.

Från skådeplatsen för krigsoperationerna hade godsägarna flytt. Det samma gäller om en stor del av bondfolket. En del, som dröjt sig kvar, gömde sig i vildmarken och återvände efter truppavdelningarnas förbimarsch till sina gamla bostäder eller lämningarna därav. Ett dylikt levnadssätt gynnade i hög grad utbildandet av ett undangömningssystem inom bondeståndet av kvarblivna ägodelar, vilket utan tvivel till stor del bidrog till att bönderna överlevde denna svåra tid.

Det är klart, att med ett sådant tillstånd i landet kunde städerna i Estland inte ha det gynnsamt ställt med ekonomin. Men i bästa fall kunde borgarna leva av gamla reserver. Köpenskap ägde ännu rum med Finland och Sverge. Men med utlandet var förbindelsen så gott som helt avskuren. Bäst visas detta av antalet till stapelstäderna anlända och därifrån utklarerade fartyg samt av tullinkomsterna. Blott Riga kunde i någon mån hålla förbindelsen med utlandet uppe, ehuru affärslivet minskats många gånger om. Med Ryssland avstannade handeln vid krigsutbrottet. Blott i mindre omfattning se vi den äga rum med Pskow och Nowgorod. Narva, som råkat under ryskt välde, hade i början ingen förbindelse med utlandet, eftersom utländska fartyg inte gjorde

sig någon brådska med att anlöpa den under ny överhet komna staden. Affärsmännen intogo i början en avvaktande hållning härvidlag.

Den viktigaste anledningen till handelsförbindelsernas förändring låg i grundandet av staden Petersburg år 1703. Dit strävade tsar Peter med alla medel att skaffa utländska fartyg för att åvägabringa en direkt förbindelse mellan Västeuropa och Ryssland på det ekonomiska området. Dessa strävanden gåvo också resultat. Ty efter 1710 blev Tallinn en köpstad av ännu mer rent lokal betydelse än fallet var vid svensktidens slut. Dess betydelse ligger från och med nu nästan uteslutande i spannmålsexporten från Estland. Men även denna sökte man koncentrera från Balticum till Petersburg och vi veta, att den ryska regeringen utfärdade bestämmelser om att den spannmål, som Sverge på grund av freden i Nystad hade rätt utskeppa från sina gamla provinser, först måste befordras från provinserna till Petersburg, varifrån sedan svenska skepp hade att föra den vidare. Den finska marknaden gick likaledes till att börja med förlorad för Tallinn. Narva återvann senare timmerexporten. Även Rigas handel förbättrades. Men på sjuttonhundratalet hade ryssarna möjlighet att ge de baltiska provinsernas handelspolitik en annan inriktning och en annan ordning än under svensktiden.

Under det Nordiska krigets bekymmersamma tidevarv vilade tunga bördor på Estlands ekonomiska liv. Dess andel i de svenska truppernas och kronans underhåll bör ej underskattas även med tanke på att landet måste tjänstgöra såsom de krigförandes tummelplats. Ekonomiskt framåtskridande under krigstiden var självfallet omöjligt. Men trots det rådande tillståndet, lade man en varaktig uthållighet i dagen, som visade sig även i den militära uthålligheten under flera års förlopp. Senare i folktraditionen värdesattes dessa svårigheter såsom krigstider av raskt övergående natur. Men då det estländska området efter krigets slut blivit en del av det ryska riket, så fortfor den ekonomiska organisationen att gälla i sina allmänna drag, som utformats under det svenska skedet. Blott i några delar vidtogos på grund av de nya förhållandena ändringar. Detta visar, att den under svensktiden utvecklade ekonomiska strukturen var livskraftig och stabil. Den höll stånd även mot Nordiska krigets påfrestningar och lämnade här stor hjälp åt de svenska krigsoperationerna mot Ryssland.

REFERAAT.

Eesti majanduslikust olukorrast Põhja-sõja alal.

Eesti majanduslik asend enne Põhjasõja lahtipuhkemist ja sellele eelnevaid näljaaastaid oli rahuldav, baseerudes omas heaolus peamiselt viljaekspordile, seega põllumajanduse arenemise ja kaubandusliku tegevuse arengule. Põhjasõda katkestas selle arengu, kuid olemasolev majanduslik kandepind võimaldas aastaidkestnud sõjategevust siinsel pinnal, vaatamata rahvaarvu vähenemisele ja majapidamiste suure enamiku ruineerumisele. Linnad, kuhu oli koondunud suurem jõukus, suutsid veel kauem vastu panna aja raskustele, kuigi välismaaga kaubandus katkes. Rootsi majandusliku halduse korraldus osutus elujõuliseks ja kohaseks kohalikele oludele ning väiksemate muudatustega jäi kehtima ka Vene ajal 18. sajandil.

Äratrükk „Akad. Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamatust 1936.“
Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi väljaanne.

K. Mattieseni tr. o./ü., Tartu 1936.